

Historyczne budowle Iranu

Spojrzenie na wybitne dzieła światowego dziedzictwa cywilizacyjnego

tekst i zdjęcia: **dr inż. KAROL RYŻ**, Politechnika Krakowska, Katedra Budowy Mostów i Tuneli; Przedsiębiorstwo Usług Inżynierskich Prokom S.C.

Iran jest wielkim krajem (powierzchnia 1,63 mln km², liczba ludności 78,3 mln) na Środkowym Wschodzie (Azja Południowo-Zachodnia), położonym w dużej części na wyżynach pomiędzy górami. Południowo-wschodnią część tworzy Wyżyna Armeńska, pozostała część to otoczona łańcuchami gór Wyżyna Irańska, ograniczona na zachodzie górami Zagros i Kurdystańskimi, na północy górami Elburs, a na wschodzie górami Wschodnioirańskimi. Najwyższy szczyt – wulkan Demawend o wysokości 5604 m n.p.m. – położony jest w górach Elbrus.

Początki cywilizacji na terenach dzisiejszego Iranu sięgają 4200 r. p.n.e. (założenie Suzy, późniejszej stolicy państwa Elamu). Przełomowym wydarzeniem w historii Iranu było powstanie państwa Elamu pod koniec II tysiąclecia p.n.e. VI w. p.n.e. to początek świetności imperium perskiego, tworzonego przez króla Cyrusa Wielkiego z dynastii Achemenidów. Najazdy arabskie (VII–VIII w.) i związane z nimi pojawienie się islamu odmieniło historię Iranu. Po 750 r. większość Irańczyków wyrzekła się rodzimej religii – zaratustrianizmu (zoroastryzmu) i przeszła na islam (odłam szyicki). Od prawie 13 wieków islam wywiera niesłychanie silny wpływ na wszystkie sfery życia Iranu, a jego nasilenie nastąpiło w ostatnim okresie historii. To właśnie

Położenie Iranu

Zigurat Czoga Zanbil – widok ogólny

Zigurat Czoga Zanbil – widok na południowo-wschodnie wejście

w czasach nam najbliższych rewolucja islamska (1978/1979) doprowadziła do obalenia szacha Iranu Mohammada Rezy Pahlawiego. Powstała w 1979 r., po obaleniu monarchii konstytucyjnej, Islamska Republika Iranu (państwo teokratyczne) znalazła się w izolacji. Na Iran spadły dotkliwe sankcje ze strony świata zachodniego po wdrożeniu intensywnych działań w kierunku zbudowania własnej broni atomowej. Po 37 latach izolacji porozumienie wiedeńskie z 2015 r. i związane z nim ograniczenie programu nuklearnego Iranu doprowadziło do zapoczątkowania ponownego szerszego kontaktu ze światem. Sankcje zostały zniesione w styczniu 2016 r. Iran zaczął ponownie otwierać się na świat, chociaż sytuacja na Bliskim i Środkowym Wschodzie stała się bardzo skomplikowana.

VIII Światowa Wyprawa Mostowa, zorganizowana pod patronatem prof. Kazimierza Flagi, przemierzała Iran 7–22 listopada 2015 r., stanowiąc bezpośrednią inspirację do przygotowania niniejszego artykułu. W ten sposób

grupa uczestników wyprawy włączyła się w zapoczątkowany nurt ponownego odkrywania Iranu, który zaczął zabiegać o bliższe kontakty ze światem.

Historia Iranu sięgająca wielu tysięcy lat przed Chrystusem, z wielkim dziedzictwem w obszarach architektury, budownictwa, sztuki, religii oraz znaczącym i niepowtarzalnym dorobkiem w dziedzinie mostownictwa, ma istotny i trwały udział w rozwoju cywilizacyjnym świata. Wiele zabytkowych obiektów Iranu wpisano na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO (19 pozycji). Prezentowane poniżej wybrane obiekty odkrywają na nowo niepowtarzalny, artystyczny splendor świątyń, pałaców, cytadel, meczetów oraz mostów, które przez oryginalne walory estetyczne, architektoniczne i konstrukcyjne na trwałe wpięły się do historii światowego mostownictwa.

Zigurat Czoga Zanbil

Najwybitniejszym zachowanym zabytkiem z okresu państwa Elamu (lista UNESCO) jest pięciokondygnacyjny Zigurat Czoga Zanbil (plan kwadratu o boku 105 m), otoczony podwójnymi murami (1200 x 800 m, zewnętrzny, oraz 400 x 400 m, wewnętrzny z siedmioma bramami), zachowany do połowy dawnej wysokości, która wynosiła 105 m. Zigurat został wzniesiony przez króla Untaszgala w połowie XIII w. p.n.e. jako sanktuarium Insuszinaka, najważniejszego bóstwa Elamu. Wzgórze ukrywające Zigurat na pustyni odkryto w 1935 r. podczas lotów w poszukiwaniu ropy naftowej. Przeprowadzone później prace archeologiczne odsłoniły największy obecnie zabytek z okresu elamickiego. Podobne obiekty budowane w Mezopotamii były konstrukcjami masywnymi. Zigurat Czoga Zanbil na poszczególnych kondygnacjach posiadał sklepienia nad pomieszczeniami (skarbcze?), natomiast ściany boczne pomieszczeń prowadzone były pionowo od poziomu fundamentów. Schody umieszczono w klatkach schodowych w postaci szybów, a nie na zewnętrznych rampach. Przed czterema wejściami stały posągi zwierząt (jedno wejście zrekonstruowano). Całość obiektu była najprawdopodobniej obłożona glazurowanymi płytami terakotowymi. Model Ziguratu znajduje się w Luwrze i świadczy o dużej znajomości sztuki budowlanej w okresie państwa elamickiego.

Grób Cyrusa Wielkiego w Pasargade oraz groby Achemenidów

Cyrus Wielki z dynastii Achemenidów był założycielem i twórcą potężnego państwa perskiego, które swoim zasięgiem obejmowało tereny od Morza

Grobowiec Cyrusa Wielkiego w Pasargade

Grobowce Achemenidów

Egejskiego aż po Ocean Indyjski. Dwoma pierwszymi stolicami imperium były Ekbatana (opisana przez Herodota) i Pasargade. W Pasargade (lista UNESCO) zachowały się do naszych czasów fragmenty zespołu pałacowego, skarbcza oraz grób Cyrusa Wielkiego (najlepszy stan), który przez wieki czczono jako grobowiec matki króla Salomona. Grobowa kaplica (3,16 x 2,18 m), przykryta płaskim stropem i zadaszona dwuspadowym dachem, umieszczona jest na sześciostopniowym cokole. Całość grobu o wysokości 11 m była kiedyś otoczona kolumnadą. Architektura i konstrukcja grobu nawiązuje bardziej do architektury helleńskiej (greckie prowincje Azji) niż do wzorów azjatyckich. Grób kojarzy elementy wybrane z różnych stylów architektonicznych, co wskazuje na eklektyczny charakter budowli.

W odróżnieniu od Cyrusa Wielkiego kolejni królowie perscy z dynastii Achemenidów zostali pochowani w komorach skalnych wykutych w ścianach doliny Naghsz-e Rostam (Dariusz I Wielki, Kserkses I, Artakserkses I i Dariusz II) w górach Zagros. Komory grobowe ozdobiono wspaniałymi reliefami.

Persepolis

Budowę Persepolis (gr. miasto Persów) rozpoczął Dariusz I (VI–V w. p.n.e.) i kontynuowali ją jego potomkowie. Powstała w ten sposób czwarta stolica imperium perskiego Achemenidów, obok Suzy, Ekbatany i Pasargadów, budząca podziw w całym antycznym świecie. Pełniła ona bardziej funkcję ceremonialną niż polityczną. To tutaj odbywały się wspaniałe uroczystości związane z kultem boga Ahuramazdy oraz powitaniem

Nowego Roku (przesilenie wiosenne). Do Persepolis przybywali przedstawiciele wszystkich ludów wchodzących w skład imperium perskiego, by złożyć hołd i dary Królowi Królów, co zostało na wieki utrwalone na murach tarasu Apadany. Wspaniały zespół pałacowy usytuowany na tarasie u stóp góry, na który prowadzą dwie rampy ze stopniami, dekorowane reliefami, składał się z Bramy Kserksesa (Brama Wszystkich Ludów, monumentalne wejście), Apadany (sala audiencyjna, największa sala kolumnowa starożytności, z kapiтелями kolumn umieszczonych na wysokości ok. 20 m), dziedzińca paradnego, sali Stu Kolumn (tronowa), pałaców Dariusza, Artakserksesa, Kserksesa, Tripylonu (sala rady), Haremu Kserksesa i skarbcza. Znaczną część Persepolis (według tradycyjnego przekazu) spalił Aleksander Wielki (330 r. p.n.e.). Budowle Persepolis wykonane były z kamienia (schody, mury w dolnych partiach, kolumny, portale, nadproża), drewna cedrowego i cyprysowego (stropy), suszonej cegły i formowanej gliny (ściany). Do dzisiejszych czasów najlepiej zachowały się fragmenty kamienne, często pokryte bogatymi reliefami, przedstawiającymi sceny uroczystych pochodów lenników. Zespół budowli w Persepolis

Persepolis – Brama Kserksesa – Brama Wszystkich Ludów

Persepolis – zachowana kolumna wśród pałacowych ruin

Persepolis – pochód z darami, relief, fragment

wyposażony był w instalację wodną (wodociągi i odwodnienie). Eklektyzm architektury Persepolis był, jak dowodzi wielu badaczy, działaniem zamierzonym, prowadzącym z jednej strony, poprzez syntezę stylów wchodzących w skład imperium 28 narodów, do stworzenia własnych, niepowtarzalnych dzieł, a z drugiej, namacalnym dowodem dla przybywających tu przedstawicieli wszystkich ludów na poszanowanie i zachowanie ich lokalnych kultur i tradycji. Persepolis w 1971 r. było miejscem obchodów głównych uroczystości 2500. rocznicy powstania monarchii irańskiej.

Cytadele

Sto kilometrów na południe od miasta Kerman (południowo-wschodni Iran) w mieście Rayen u stóp góry Haraz (4501 m n.p.m.) znajduje się doskonale zachowana cytadela, której wiek, w zakresie podstawowej substancji, oceniany jest na ponad 1000 lat. Jednak źródła historyczne dowodzą, że najstarsze fragmenty tej budowli pochodzą z okresu dynastii Sasanidów (okres przedislamski). Przez Rayen przebiegał ważny szlak handlowy, tutaj wytwarzano miecze i noże, handlowano sukniem. Cytadela zamieszkiwana była jeszcze w XIX w. W chwili obecnej budowla ta jest największym obiektem tego typu w Iranie. Większa cytadela w Arge Bam uległa zniszczeniu w 2003 r. w wyniku trzęsienia ziemi. Niemal cały obiekt wykonany jest ze średnio-wiecznej cegły mułowej i formowanej, suszonej gliny. Podkreśla się, że cały zespół niewiarygodnie dobrze przetrwał różne procesy i zdarzenia, które mogły prowadzić do jego destrukcji. Zachowały się wyjątkowo wysokie mury, skutecznie broniące cytadelę przed Arabami, wewnętrzne ulice, zabudowania ze ścianami,

Cytadela w Rayen koło Kerman

stropami, kopułami, otworami z nadprożami i inne elementy. Jest to w tej chwili najważniejszy irański zabytek tego typu, reprezentujący liczne niegdyś w Iranie cytadele typu pustynnego.

Historyczne mosty Isfahanu

Isfahan (2,5 mln mieszkańców, trzecie co do wielkości miasto Iranu) jest położony na Wyżynie Irańskiej, 340 km na południe od Teheranu. Historia Isfahanu sięga czasów państwa Elamu i okresu imperium perskiego Achemenidów, lecz czasy największej świetności dla miasta nastąpiły dopiero w XVI w., gdy szach Abbas I Wielki z dynastii Safawidów ustanowił w tym mieście stolicę imperium. W ówczesnych czasach było to jedno z największych miast świata. Dzisiejszy Isfahan tętni życiem, a jego bezcenne zabytki – pałace, place, meczety i mosty wraz z klimatem, jaki panuje tutaj w przestrzeni publicznej – sprawiają, że miasto określane jest cudem natury lub magicznym miastem.

Przez przepływającą przez miasto rzekę Zajandeh na odcinku ok. 21 km wybudowano 11 mostów, z czego pięć obiektów to mosty zabytkowe, wzniesione pomiędzy XI a XVII wiekiem. Są to, idąc w dół rzeki:

- most Marnan (XVII w., dynastia Safawidów) – 14 przęsł łukowych, sklepionych, z charakterystycznymi otworami nad filarami. Obecnie pełni funkcję mostu dla pieszych;
- most 33 Łuków (1599–1602, szach Abbas I Wielki) – 33 przęsła łukowe, sklepione, z arkadami w części górnej (trzy na jedno przęsło) po obu stronach traktu, obecnie pieszego. Długość obiektu 298 m, szerokość 13,75 m;
 - most (Joui) Chubi (1665, szach Abbas II) – 21 łukowych, sklepionych przęsł, dwa wysunięte w stronę dolnej wody sześcioboczne pa-

Most Marnan w Isfahanie

Most 33 Łuków w Isfahanie

Most Chubi w Isfahanie

wilony, obecnie herbaciarnie. Długość obiektu 147 m, szerokość 4 m. Most pełnił pierwotnie funkcję akweduktu, obecnie jest mostem dla pieszych;

- most Khaju (1650, szach Abbas II) – 23 łukowe, sklepione przęsła na poziomie dolnym oraz 46 arkad łukowych, sklepionych na poziomie górnym (obiekt dwupoziomowy). Długość obiektu 141 m, szerokość 11,9 m górą oraz 26 m dołem. Konstrukcję mostu uzupełniają sześć pawilonów, po trzy od górnej i dolnej wody oraz wielostopniowe schody opadające do rzeki. Most pełni obecnie funkcję mostu pieszego oraz miejsca rekreacji i spotkań. Dodatkowo jest stopniem wodnym na rzece

Most Khaju w Isfahanie

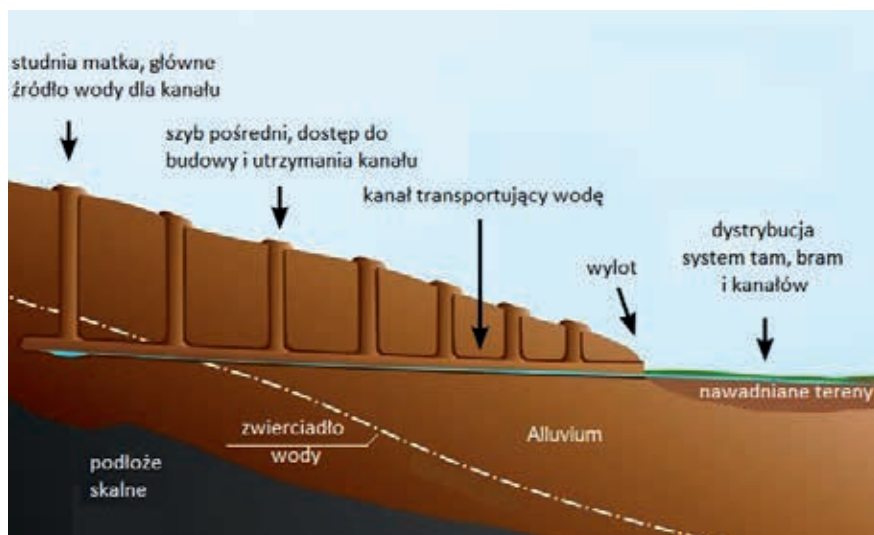
Most Shahrestan w Isfahanie (XI/XII w.)

Zajandeh. Obiekt ten, obok mostu 33 łuków, jest najbardziej rozpoznawalnym w świecie mostem Isfahanu.

- most Shahrestan (filary III–VII w., okres Sasanidów, przęśła X–XI w., okres Turków seldżuckich) – 13 łukowych, sklepionych przęsł głównych oraz osiem otworów sklepionych nad filarami dla przepuszczania wód powodziowych. Most wybudowany w dwóch łukach parabolicznych (wypukłość niwelety oraz krzywizna w planie w kierunku górnej wody). Długość obiektu 107,8 m, szerokość 5,2 m. Przeprawa pełni obecnie funkcję mostu dla pieszych. Jest to najstarszy most na rzece Zajandeh. Dookoła niego utworzono sztuczne jezioro dla powstrzymania degradacji obiektu.

Tworzywem konstrukcyjnym opisanych mostów zabytkowych był kamień lub cegła. Zgodnie z cechami mechanicznymi tych materiałów zastosowano je w łukach sklepionych oraz filarach.

Większość zastosowanych w mostach łuków to łuki ostre, z obniżonym kluczem, sprawiające wrażenie spłaszczenia. Są to tzw. łuki czteropunktowe, znane w Europie jako łuki Tudorów. Po raz pierwszy

Technika kanatu

zastosowano je w Samarze (Irak) w IX w. Zostały przyjęte i rozpowszechnione w architekturze islamu. Kilka opisanych obiektów, oprócz przeznaczenia dla ruchu pieszych, pełni również funkcję hydrotechniczną, stanowiąc próg piętrzący wody rzeki.

Mosty zabytkowe Isfahanu wyróżniają szczególne walory architektoniczno-estetyczne. Harmonia kształtów, powtarzalny rytm sklepień, logika konstrukcyjna tworzą piękno, które emanuje w ich otoczeniu, przyciągając ludzi spragnionych spójności wewnętrznej, ładu i spokoju. Każdego dnia tłumy ludzi, w tym coraz więcej przybyszów z całego świata, odwiedzają te mosty, wypoczywając nad wodami rzeki Zajandeh, a wielu doświadcza pogłębionej refleksji, zadumy i metafizycznego wyciszenia. Większość opisanych mostów jest rozpoznawalna poza Iranem i weszła na stałe do kanonu mostów zabytkowych w światowym mostownictwie.

Wieże wiatrowe i technika kanat

Klimat Iranu ma cechy kontynentalne i obejmuje dwie strefy – podzwrotnikową na Wyżynie Irańskiej oraz zwrotnikową na wybrzeżach Zatoki Perskiej i Morza Arabskiego. Na Wyżynie Irańskiej w okresie lata średnie temperatury dobowe osiągają 35–40 °C, przy niskiej wilgotności, ok. 20%. Temperatury maksymalne osiągają nawet ponad 50 °C. W centrum Wyżyny Irańskiej położony jest starożytny (ponad 30 wieków historii) Jazd – najsuchsze z dużych miast w Iranie. Opady roczne (średnia) wynoszą 60 mm. Jest to jedno z najgorętszych

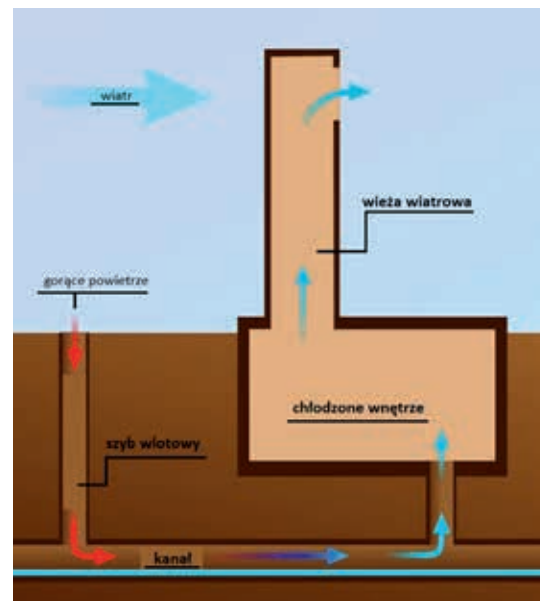
szych miejsc kraju, ustępujące jedynie wybrzeżu Zatoki Perskiej. Temperatury latem często przekraczają 40 °C, przy znikomej wilgotności powietrza. To tutaj właśnie, dla zapewnienia w miarę normalnej egzystencji, od wieków stosowano systemy wentylacyjne i klimatyzacyjne w postaci wież wiatrowych (łapaczy wiatru, badgirów) współpracujących z instalacjami podziemnymi typu kanat. Instalacje wodne typu kanat wynaleziono w starożytnej Persji (prawdopodobnie okres Achemenidów). Rozpowszechniły się później na niemal całym świecie i stosowane są do dnia dzisiejszego. Kanat to podziemna instalacja wodna używana do zaopatrywania siedzib ludzkich w wodę oraz nawadniania pól uprawnych na terenach suchych i pustynnych. Złożona jest z tunelu o małym przekroju, poprowadzonego od źródła wody do terenów nawadnianych lub zaopatrywanych w wodę, oraz systemu szybów (odstępy 25–30 m), otoczonych na górze charakterystycznymi wałami (urobek). Tunele zbudowano w małym spadku (1–1,5‰), tak aby woda spływała w ruchu laminarnym, nie powodując erozji tunelu. Długość tuneli wynosiła ok. 5 km, chociaż w okolicy Kerman kanat ma długość 70 km. Tunele prowadzono na głębokościach od 20 do 200 m. Szyby w okresie budowy zapewniały dostęp do podziemnych wyrobisk oraz transport pionowy urobku na zewnątrz. W okresie eksploatacji wykorzystywano je do bieżącego utrzymania tunelu z wodą. Na końcu kanatu powstawał system dystrybucji wody w postaci cystern, często wyposażonych w wieże wiatrowe dla celów wentylacyjnych, kanałów podziemnych (miasta), tam, bram i kanałów naziemnych (tereny rolnicze). Ukrycie systemu kanat pod ziemią eliminuje nadmierne nagrzewanie i parowanie wody, które zachodzi intensywnie w gorącym i suchym klimacie.

Wieże wiatrowe (łapacze wiatru, badgiry) budowano nad pomieszczeniami lub zbiornikami wody (cysternami), które wymagały wentylacji lub klimatyzacji. Stały się nieodłącznym elementem wielu budowli, budynków i zbiorników, nadając im charakterystyczną formę architektoniczną. W wieżach, w zależności od typu, wykształcano kanały wentylacyjne (jeden lub kilka) o funkcji nawiewowej lub wyciągowej. W najprostszym

systemie wieża łąpała wiatr, wtłaczając go (nawiew) do pomieszczeń. Osiągnano w ten sposób efekt wentylacyjny, lecz nie zawsze chłodzący. W bardziej zaawansowanym systemie wieża wiatrowa współpracuje z kanałem z wodą lub tunelem wodnym kanatu. Wlot do wieży wiatrowej jest odwrócony od kierunku wiatru i dzięki temu następuje zasysanie powietrza w kanale wyciągowym. Wytworzone podciśnienie w chłodzonym wnętrzu wciąga do środka z kanału wodnego lub tunelu kanatu zimne powietrze, które jako gorące zasysane jest do szybu wlotowego poza budynkiem. Przepływ gorącego powietrza w kanale wodnym lub kanacie powoduje jego schłodzenie i nawilżenie, dzięki czemu jego strumień ochładza wnętrze oraz zwiększa panującą tu wilgotność. Wieże wiatrowe powszechnie można spotkać w miastach Wyżyny Perskiej, takich jak Jazd, Kerman, Kashan, Sirjan, Nain, Bam i innych. Stały się one nieodłącznym, bardzo charakterystycznym elementem tradycyjnej architektury perskiej. Warto zauważyć, że efekt wentylacyjny lub klimatyzacyjny osiągnąć jest wyłącznie dzięki wiatrowi lub promieniowaniu słonecznemu, bez udziału dodatkowej energii. Stare domy i inne budowle wznoszono z suszonej cegły lub gliny mieszanej z siewką, osiągając w ten sposób dobre cechy izolacyjne ścian i murów. Bezpośrednią operację słońca we wnętrzach oraz wymianę termiczną wewnątrz z otoczeniem ograniczano przez małą liczbę okien oraz niewielką obserwuje się ostatnio wzrost zainteresowania lub wręcz renesans technologii wznoszenia budynków z gliny, postrzeganych jako budowle zdrowe i ekologiczne (Kanada, USA, Niemcy, Australia, Szwecja i Czechy). Warto wspomnieć, że wykorzystanie w budownictwie gliny domieszkowanej słomą, trzcina lub trawą ma historię liczącą ponad 9000 lat.

Historyczne systemy transportu wody i nawadniania w Shushtar

W III w. (dynastia Sasanidów) po przegranej przez Rzymian bitwie pod Edessą (260 r.) rzymski korpus inżynieryjny został zmuszony do wybudowania mostu-zapory Cezara na rzece Karun, w mieście Shushtar (południowo-zachodni Iran). Most ten pełnił dwie funkcje – komunikacyjną i hydrotechniczną, piętrząc wody rzeki Karun. Była to wielka jak na

Perska technika klimatyzacyjna z udziałem kanału wodnego i wieży wiatrowej

Most-zapora Cezara przez rzekę Karun w Shushtar

owe czasy budowla inżynieryjna typu most-zapora, wieloprzęsłowa, sklepiąca, o długości 500 m. Nad filarami zastosowano dodatkowe sklepięne otwory, zapewne dla przepuszczania nadmiaru piętrzonych wód. Duże fragmenty obiektu zachowały się do dzisiejszych czasów. Jest to najdalej na wschód wysunięty most rzymski. Wskazuje się obecnie, że wywarł on duży wpływ na rozwój inżynierii i późniejsze realizacje mostów w Persji, a analiza zabytkowych mostów w Isfahanie wskazuje na duże powinowactwo konstrukcyjno-architektoniczne w obszarze zastosowanych ustrojów nośnych i dwufunkcyjności wielu obiektów.

Już w czasach Dariusza Wielkiego (dynastia Achemenidów) rozpoczęto budowę elementów systemu zaopatrzenia w wodę i nawadniania miasta Shushtar, z rzeki Karun. W późniejszych wiekach system wzbogacano o nowe elementy (m.in. opisany wyżej most-zaporę Cezara). System

Historyczny system hydrauliczny w Shushtar

częściowo funkcjonuje do dzisiaj, a ze względu na jego wielką wartość jako zabytku inżynierii i hydrotechniki został wpisany w 2009 r. na listę UNESCO jako Historyczny System Hydrauliczny Shushtar. Obejmuje on zespół kanałów, tuneli, tam, basenów, młynów wodnych oraz most-zaporę Cezara. W uzasadnieniu wpisu zabytkowy zespół określono jako arcydzieło geniuszu twórczego budowniczych i konstruktorów w ciągu wielu wieków jego powstawania.

Katedra (vank) ormiańska w Isfahanie

Chrześcijaństwo jest obecne w Iranie praktycznie od pierwszych wieków po

misji Chrystusa w Palestynie. W kraju zdominowanym przez islam kościoły chrześcijańskie skupiają niewielki procent społeczeństwa. Najliczniejszym jest Święty Apostolski Katolicki Kościół Ormiański, liczący ok. 250 tys. wiernych. To właśnie Ormianie podtrzymują swą wielowiekową odrębność etniczno-religijną w szyicko-islamskiej rzeczywistości współczesnego Iranu. Duże skupisko Ormian znajduje się w isfahańskiej dzielnicy Dżulfā, gdzie w XVII w. wybudowano katedrę (orm. vank) Najświętszego Zbawiciela (pierwszy kościół po przybyciu Ormian do Isfahanu). Architektura katedry jest raczej ascetyczna, a jej bryła przypomina perski meczet z kopułą. Jednak pół-

ośmioboczna absyda oraz podniesione prezbiterium nawiązują do kościołów zachodnich. Całość zespołu dopełnia wolno stojąca dzwonnica. Najbardziej imponujące, słynne i powszechnie rozpoznawalne jest bogato zdobione wnętrze katedry, które tak mocno kontrastuje z jej zewnętrzną formą. Na wszystkich ścianach, stropach i kopule umieszczono wspaniałe polichromie o tematyce biblijnej, ewangelicznej oraz upamiętniającej cierpienia i męczeństwo Ormian z ręki imperium osmańskiego. Są też motywy kwiatowe nawiązujące do warsztatu miniatury perskiej.

Meczet Iranu

Architektura i sztuka islamu w Iranie ma swoje początki na przełomie VII i VIII w., kiedy zaczęła postępować islamizacja kraju wraz z podbojami arabskimi. Wtedy to pojawiły się pierwsze meczety. Meczet Piątkowy z VIII w. w Isfahanie jest jednym z najstarszych meczetów w Iranie, pokazujący ich pierwotną architekturę.

Największy rozkwit sztuki wznoszenia i zdobienia meczetów nastąpił za czasów dynastii Safawidów, między XVI i XVIII w. Przykładem meczetu z tego okresu jest meczet Sheikh Lutfallah, wzniesiony po wschodniej stronie placu Imama w Isfahanie w latach 1603–1619. Jest on postrzegany współcześnie jako największa perła architektury i sztuki safawidzkiej.

Miasto Qom jest świętym miastem islamu szyickiego. W 1978 r. w Qom rozpoczęła się rewolucja islamska, w efekcie której utworzona została Islamska Republika Iranu. Tutaj właśnie znajduje się wielki meczet (XI–XII w., rozbudowany

Katedra Najświętszego Zbawiciela, kościół ormiański w Isfahanie – widok ogólny

Polichromie we wnętrzu katedry Najświętszego Zbawiciela w Isfahanie

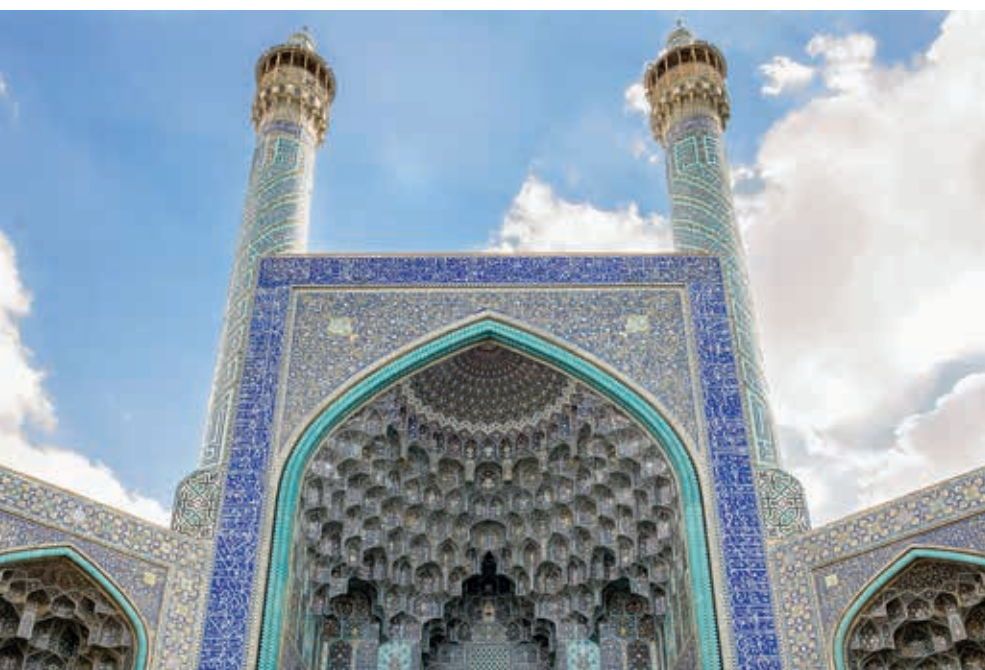
Wieże wiatrowe w Jazd

XIX w.), z mauzoleum Fatimy al-Masumy. Współczesna architektura meczetu jest efektem wielowiekowej ewolucji i nawarstwiania się różnych stylów. Można tu odszukać większość charakterystycznych wątków architektury meczetów irańskich.

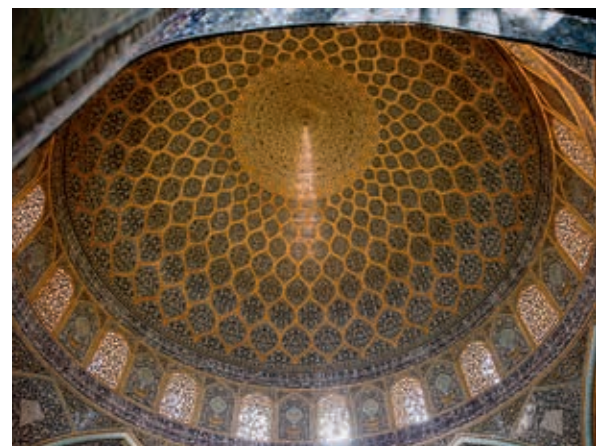
W kanonie architektonicznym meczetów występują minarety (z reguły jeden, dwa lub cztery), dziedzińce ze studniami lub sadzawkami, ganki (arkady) okalające dziedzińce, dające cień w upalne dni, wielka sala modlitw z mihrabem wskazującym

kierunek Mekki, zamknięta od góry kopuła. Formy dekoracyjne ścian, sklepień, kopuł i innych elementów nigdy nie przedstawiają istot żywych. Jest to konsekwentnie zakazane w islamie. W to miejsce rozwinęła się ornamentyka roślinna, ewoluująca w kierunku nawet przestyliwowanej arabskiej, oraz kultowa wręcz ornamentyka geometryczna. Charakterystycznym detalem wielu meczetów jest mukarnas, inaczej ornament stalaktytowy – motyw konstrukcyjno-dekoracyjny, którego początków

Duża część z tych obiektów (19) została wpisana na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, co świadczy o ich najwyższej światowej randze.

Minarety meczetu Sheikh Lutfallah na placu Imama w Isfahanie

Wnętrze kopuły meczetu Sheikh Lutfallah na placu Imama w Isfahanie

Meczet Piątkowy w Isfahanie – architektura sklepień

Meczet Piątkowy w Isfahanie – fragment wnętrza pod kopułą

Meczet Piątkowy w Isfahanie – kopuła rozpięta nad ośmiobokiem

upatruje się w północno-wschodnim Iranie w X w. Składa się on ze spiętrzonych elementów komórkowych (celkowych), głównie pryzmatycznych, które tworzą konstrukcję przypominającą naturalne stalakty.

Podsumowanie

Przedstawione w artykule wybrane budowle historyczne Iranu pokazują, że w ciągu ponad 40 wieków historii tego kraju rozwijała się tutaj cywilizacja pozostawiająca dla całego świata dzie-

Wielki meczet (XI–XII w., rozbudowany XIX w.), mauzoleum Fatimy al-Masumy (Bezgrzesznej), siostry ósmego imama Alego ar-Ridy

Fragment architektury sakralnej Qom, z mukarnasami

dzictwo w postaci zyguratów, zespołów pałacowych, grobów, cytadel, twierdz broniących trakty pocztowe, mostów, wież wiatrowych, systemów transportu wody i nawadniania, ogrodów, meczetów i innych świątyń. Duża część z tych obiektów (19) została wpisana na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, co świadczy o ich najwyższej światowej randze.

Iran to piękny, pod każdym względem wielki kraj, z bogactwem zróżnicowanego krajobrazu, wybitnej architektury tworzonej w ciągu wielowiekowej, bogatej

historii i sztuki wielu różnych ludów, które tworzyły wielonarodowy organizm, zwłaszcza w czasach dynastii Achemeni- dów, kiedy imperium perskie znajdowało się w okresie największej świetności.

Dzisiejszy Iran to również wspaniali, serdeczni, uczynni, gościnni i otwarci na przybyszów ludzie. Uśmiech, będący symptomem zadowolenia, szczęścia i pogody ducha, często gości na ich twarzach, co widać niemal wszędzie, a zwłaszcza na zatłoczonych ulicach Teheranu i magicznego Isfahanu.

